

ADITZETIKO IZENEN EMANKORTASUNAREN AZTERKETA MORFOPRAGMATIKOA EUSKARAZKO CORPUS OROKOR ETA BEREZITUETAN

Mikel Lersundi, Igone Zabala, Agurtzane Elordui

UPV/EHU

1. Sarrera¹

Nominalizazio-estrategiak ezinbestekoak dira jakintzaren garapenerako nahi-taezkoa den diskurtso abstraktua aurrera eramateko. Hori dela eta, testu berezietuek areago ustatzen dituzte nominalizazio-estrategiak testu orokorrek baino eta, testu berezituaren artean ere, testu mota bakoitzean (burokratikoak, teknikoak, zientifikoak...) mota jakin bateko estrategiak eta baliabide nominalak nagusitzen dira. Nominalizazio-estrategien emaitza informazioaren trinkotzea eta abstrakzioa dira, eta estrategia horiek erabiltzen dituzten hizkuntza-baliabideen kontinuumean² izen kategoriako elementu lexikoak dira trinkotze eta abstrakzio hori mailarik altuenean lortzen dutenak. Areago, izen kategoriako elementuak dira kontzeptu eta objektuen denominazioa³ posible egiten duten bakarrak (Zabala 2007). Hori dela eta, testu berezietuek aditzetiko izenen dentsitate handiagoa azaltzen dute testu orokorrek baino.

Aditzetiko izenak sortzeko ordun hiztunek egiten dituzten hautapenak baldintza pragmatiko-diskurtsiboek baldintzatuak dira neurri handian. Izan ere, azterketa morfo-pragmatikoek⁴ frogatzen dute aditzetiko izenak sortzeko atzizkien arteko hautapena (*en-*

¹ Lan hau aurrera eramateko EHUko (EHU06/94) proiektuaren eta RICOTERM-2 (HUM2004.0-5658-CO2-01) proiektuaren diru-laguntzak baliatu ditugu.

² Euskararen kasuan ADITZA < ADITZ IZENA < GENTIBODUN ADITZ IZENA < IZENA elementuez osaturik dago eskala hori. Eskalaren erdiko elementuak deberbalizazioan aurrera egiten badute ere, buru modura aditz kategoriako lexema duten egiturak dira. Egitura hauetan aditzarekin lotutako kategoria funtzionalei eragiten zaie, baina ez egituraren buruaren gramatika-kategoriari. Aditzetiko izenerako urratsa behar da izen kategoriako lexemara heltzeko eta nominalizazioa ikuspegi sintaktikotik erabatekoa izateko (Zabala eta Elordui 2006, Zabala 2007).

³ *Denominazioa* erreferentziario modu bat da, hizkuntza-unitate kodifikatu bat erabiltzeagatik beritzen dena (Freixa 2003: 88). Denominazioak hitzun-komunitatearen hitzarmena behar du: erreferentzia-harreman egonkor, errepikakor eta memorizatua da.

⁴ Honela definitzen du Dressler-ek (1990: 3) morfopragmatikaren ikerketa-alorra: "the area of general pragmatic meanings of morphological rules". Ondoko alor hauek bereiz daitezke morfopragmatikaren azterketa-gaien artean: a) morfologiaren oinarri pragmatikoak, b) arau morfologikoen eta arau horiek interpretatzen dituzten hiztunen arteko harremanak eta c) arau morfologikoen eta testu-aldakortasunaren arteko harremanak. Gallegosek (2003: 79) aldarrikatzen du morfopragmatikaren azken alor honetan arreta berezia jarri beharko litzaikeela testuaren aldagai pragmatiko-diskurtsiboen arabera diren alderdiei, adibidez, erregistro motari edota ahozko / idatzizko dimentsioari, horiek guztiak erabaki-garriak baitira hiztunek morfologiaren baliabideez egiten duten erabilerarako.

ganche / enganchado, liga / ligadura, enlace / enlazamiento) oso maiz testuaren erregistroak baldintzatzen duela (Gallegos 2000, 2003).⁵ Ildo honetatik, Gallegos-ek frogatzen du itxuraz baliokideak izan daitezkeen atzizkien arteko hautapena komunikazio-ekintza markatzeko baliabide diskurtsibo delako: erregistro kolokialek eta orokortzat har daitezkeen kazetaritzako erregistroek atzizkien aukera markatugabeak erabili ohi dituzte (gaztelaniaren kasuan *-Ø, -e, -o*) eta erregistro tekniko eta zientifikoek, aldiz, aukera markatugabeetatik urruntzeko joera dute (*-ado, -aje, -ción, -dura, -miento*). Urruntze hori, nolana ere, modu polizentrikoan egiten dela frogatzen du Gallegos-ek eta, beraz, hizkuntza bakar baten erregistro tekniko eta zientifikoetan ere tradizio diskurtsibo desberdinak garatzen direla. Adibidez, gaztelaniaren erregistro tekniko eta semitekniko modernoetan atzizkirik emankorrenak *-ado* eta *-aje* dira, *-ción* atzizkia dateke emankorrenetako erregistro zientifikoetan eta, *-zón* atzizkia, aldiz, nekazaritza eta nabigazioaren esparruetan.

Gallegos-ek agerian uzten du testu bakar baten barruan ere, aditz-oinarri bera atzizki desberdinekin konbinaturik aurki dezakegula: kasu batzuetan arrazoi semantikoan bitartez azal daiteke aldakortasun hori (*corte* «ondorioa» / *cortado* «prozesua»; *carda* «objektua» edo «tresna» / *cardado* «prozesua») baina, beste batzuetan, atzizkien arteko alternantziak ezin azal daitezke arrazoi semantikoan bitartez. Adibidez, *pela* / *peladura* / *pelado* alternantziako hiru aldakiek «ekintza» adierazten dute. Honelakoetan Gallegos-ek aldarrikatzen du aditzetiko izen hauen nominalizazio-eginkizuna testuaren egituratik abiatuta aztertu behar dela. Aditzetiko izenak testuan zehar garatzen den nominalizazio-programa baten azken estadia dira (Iturrioz 1985, 2000). Testu baten barruan aurki ditzakegun aditzetiko izenen aldakiak nominalizazio-continuumaren maila berean daude gramatika-kategoriari eta egitura sintaktikoari bakarrik erreparatzen badiegu, baina eginkizun desberdina dute egitura komunikatiboaren eta testuaren antolakuntzaren ikuspegitik. Segida horretako elementuek prozesu anaforiko batean parte hartzen dute: *peladura* eratorriaren bitartez, urrats bat egiten da informazioaren trinkotzean *pela* izenarekiko eta trinkotze prozesu horren azken urratsa *pelado* izen eratorria da. Gallegos-ek frogatzen du semantikoki baliokideak diren termino horiek testu baten barruan erabiltzea ez dela alferrikakoa, informazioaren prozesamenduaren instantzia desberdinetara eramaten baikaituzte.

Azterketa morfopragmatikoen atzizki eratorleen jokabideaz agerian utzi dituzten ondorio horiek kontuan harturik, lan honetan euskarazko aditzetiko izenen emankortasuna aztertu dugu. Corpus orokor bat eta corpus berezitu bat konparatu ditugu hurrengo hipotesi hauek egiaztatzeko asmoz:

- a) Aditzetiko izenak diskurtso abstrakturako eta jakintza-alor desberdinetako logogenesirako ezinbestekoak direnez, euskarak bere garapen lexiko-diskurtsiboan askotariko testu orokor eta berezituak sortzen dituen neurrian, espero

⁵ Morfologia lexikoari ikuspegi formal hutsetik begiratzen dioten lanetan onartzen da nozio baterako komunitate batean hitz bat (edo batzuk) finkatu direnean, blokeatu egiten direla eraketa-arauak: *sarrera* / **sardura* / **sarketa*; *logura* / *logale* / **lonahi*. Nolanahi ere, batzuetan lexema bat baino gehiago azaltzen dira oinarri beretik abiatuta hainbat motatako arrazoiarekin lotuta: aldaki dialektalak (*logura* / *logale*), erreferente semantiko desberdinak (*idazketa* / *idazkera* / *idazkuntza*), erregistroak eta tradizio diskurtsiboak (Ekon. *hazkunde* / #*haziera* baina Biol. *haziera* / #*hazkunde*). Testu motak, erregistroak eta informazioaren testuetan zeharreko antolakuntza kontuan hartzen duen ikuspegia behar da halako motibazio semantiko-funtzionalak detektatzeko.

izatekoa da halako izenak sortzen dituzten arauak emankortasun handia izatea eta hizkuntza, oro har, gero eta nominalizatzaileago bihurtzen joatea (Zabala eta Elordui 2006).

- b) Espero izatekoa da, era berean, aditzetiko izen berri horiek askoz ere maiztasun handiagoa azaltzea testu berezietan testu orokorretan baino.
- c) Azkenik, erregistro tekniko eta zientifikoen garapen polizentrikoaren sintoma dateke mota desberdinetako alor espezializatueta aditzetiko atzizkiak ustiatzeko orduan hainbat joera garatu izana, edo garatzeko bidean egotea.

Gure ikerketaren abiapuntutzat hartu dugu nominalizazio-estrategien azken estadia izen-kategoriako lexemez osaturik dagoela, eta lexema horien artean hizkuntza-komunitatean ondo finkatuta daudenak lan lexikografikoetan kodifikaturik agertuko direla. Nolanahi ere, jakintzat eman dugu, era berean, hizkuntza baten garapen lexiko-diskurtsiboaren diagnostika egiteko erregistro desberdinetako testuez osaturiko corpusak ere aztertu behar direla. Izan ere, testuetan sortzen diren elementu lexikoen parte bat bakarrik heltzen da hizketa- edota diskurtso-komunitate batean finkatzera, eta beranduago gertatzen da finkaturiko elementu horiek hiztegieta kodifikatzea.

Gure hipotesiak egiaztatzeko, bi hiztegiaren konparaziotik abiatu gara: Sarasolaren *Euskal Hiztegia* eta Elhuyarren *Euskal Hiztegi Modernoa* konparatuko ditugu, lehenengo tradizioaren adierazletzat eta, bigarrena, euskara batuaren sorreratik euskarak jasan duen garapenak eragindako berrikuntzen adierazletzat hartuta. Ondoren, hiztegieta lorturiko emaitzak erabileraren berri ematen diguten corpusen datuekin konparatu ditugu. *Zientzia eta Teknologiaren Corpusa* (ZT) corpus berezitua eta *Ereduzko Prosa Gaur* corpus orokorraren prentsako testuez osaturiko azpicorpusa (EPG-P) eta liburuen testuez osaturiko azpicorpusa (EPG-L) erkatu ditugu elkarrekin eta hiztegieta.⁶

Konparazio horietatik ateratako emaitzak hirugarren atalean azalduko ditugu. Baina lehenago, bigarren atalean, nominalizazioak diskurtsoaren garapenean dituen eginkizunaz arituko gara: nominalizazio-eragiketen eskalak diskurtsoaren informazioaren antolakuntzan eta jakintzaren garapenean duen zereginaz zehazkiago, aditzetiko izenen ugaritzea hizkuntzaren garapen lexiko-diskurtsiboaren ondorioetako bat dela agerian uzteko asmoz.⁷

⁶ Hiztegieta eta corpusetako datuak era automatikoa erazi ditugu.

⁷ Estilistikako lan zenbaitek (Egunkaria 2001, Garzia 1997, 2005, besteak beste) nominalizazioa estilo-joera gaitzesgarriztat hartzen dute, eta estilo nominal hori saihesteko bideak eskaintzen dituzte. Beste hizkuntza batzuetan ere aurki daitezke honelako aurreiritziak nominalizazioari buruz. Adibide bat ematearren, Iturriozek (2000) nominalizaziorako hurbilketa desberdinei buruz ari denean, eta alemaniarari buruz ari delarik, nabarmentzen du estilistikako esku-liburuetan maiz kritika gogorak egin zaizkiola “estilo nominalari”. Alemanaren kasuan aipatzen ditu XIX. mendearen bukaeran erabilitako kalifikatiboak: “epidemia de sustantivos”, “tumoración lingüística”, “destrucción del verbo”, “deverbalización”, “manifestación típica de la decadencia de la lengua”, “insano cultivo en la sobrecalentada atmósfera de las cancellerías”, “enfermedad estilística”, “substantivitis”, “degeneración de la lengua en un mundo administrativo”. Iturriozek honela interpretatzen ditu kritika horiek:

Estas críticas están basadas en consideraciones estéticas y en el convencimiento de que construcciones perifrásticas como *zum Abschluß bringen* o *zur Versteigerung kommen* equivalen a verbos simples (*abschießen*, *versteigert werden*), no en el análisis de los aspectos estructurales y funcionales de las mismas... Con frecuencia los mismos autores críticos hacen uso de las expresiones que condenan... una crítica radical del estilo nominal no se puede sostener desde argumentos lingüísticos (Stötzel 1965). (Iturrioz 2000: 67).

2. Nominalizazio-eragiketak eta garapen lexiko-diskurtsiboa

Nominalizazioa morfologia, syntaxia eta semantika lexikoa gainditzen dituen eragiketa linguistiko konplexua da, eta bakarrik uler dezakegu bere osotasunean testuen antolakuntzarekin lotutako alderdiak kontuan hartzen baditugu. Nominalizazioak predikazioen bitartez adierazitako eduki proposizionalak diskurtsoan objektu modura tratatzea ahalbidetzen du.⁸ Nominalizazioaren emaitzarik begi bistakoena abstrakzioa eta trinkotzea dira. Trinkotze horri esker, progresio tematikoa ahalbidetzen duten topikoak eraikitzen dira diskurtsoan. Topiko berriek predikazio berrien argumentu bezala jokatzen dute eta diskurtsoaren progresio tematikoa ahalbidetzen dute. Nominalizazio-eragiketen bitartez, hizkuntzak entitate (abstraktu) berriak adierazteko gaitasuna ere lortzen du: izen abstraktuak nominalizazio-eragiketan kristaltze lexikala baino ez dira. Izen abstraktuek posible egiten dute pentsamendu konplexu eta artikulatuak garatzea. Hori dela eta, nominalizazioak eginkizun garrantzitsua du testuaren antolakuntzan ez ezik, baita logogenesian ere, bereziki testu tekniko eta zientifiko abstraktuen ekoizpenean (Iturrioz 2000).

Nominalizazioak posible egiten du diskurtso abstraktua garatzea: nominalizazio-eragiketak beharrezkoak dira predikazioen bitartez adierazitako ideiak modu trinkoago eta zehatzagoan formulatzeko ez ezik, ideia berriak formulatzeko ere. Ildo honetatik, nominalizazioaren bitarteko abstrakzioa mota jakin bateko testu-antolakuntzarekin lotuta dago, zehazkiago mota jakin bateko progresio tematikoarekin: gertaera konkretuetatik edo ekintza jakin batzuetatik hasi eta eduki sentsorioetatik eta erreferentzia situazioetatik gero eta deslotuago dauden mailalara doan progresioarekin. Hona hemen Iturriozek (2000: 86) progresio horretarako eskaintzen duen eskema eta adibidea euskaraturik:

generikotasuna	trinkotzea	erreifikazioa
metalek elektrizitatea eroaten dute		
	→ metalek eroaten dute	
		→ metalak eroaleak dira
		→ eroapena
		→ eroaletasuna

Goiko eskeman ikus daitekeen bezala, proposizio generiko batetik abiatuta, proposizioak adierazten duen gertaera argumentuetatik askatuz doa, aditzetiko izenei esker. Aditzetiko izenen bidez lortzen den trinkotzeari esker, kontzeptu konplexu bat izen batean enkapsulatzen da, eta erreifikatu egiten da diskurtsoaren objektuan eraldatzeko. Diskurtsoaren objektuak topiko diskurtsibo modura erabiltzen dira.

Nominalizazio-estrategietan hizkuntzaren lexikoian alde zuzenak dauden izenak erabiltzen dira maiz baina, hizkuntzaren lexikoian diskurtso-beharrei erantzuteko ize-

⁸ Halliday-k (1985) "grammatical metaphorization" deritzo prozesu honi. Metaforizazio prozesu honen bitartez, perpaus batek deskribatzen duen gertaera baten osagaiak bigarren mailako funtzio semantikoak bete ditzakete. Adibidez, *John arrived yesterday* eta *John's arrival took four hours* segidak konparatzen baditugu, *John's arrival* segidak aurreko perpausaren subjektua eta prozesua osagai bakar batean bildu eta predikazio baten subjektuaren bigarren mailako funtzio sintaktikoa bete dezake. Metaforizazio honen eginkizun pragmatikoa da informazioa esaldian trinkotzea.

nik ez dagoenean, testuen ekoizleek sortu egingo dituzte beharrezkoak dituzten izenak. Ohikoena izaten da izen horiek morfologia-arauen bitartez sortzea (izen deadjetibalak edo denominalak) edo, bestela, beste hizkuntza batetik mailegatzea. Lexema berriak hizkuntzaren lexikoiaren parte izatera hel daitezke hizketa-komunitate batean (edota diskurtso-komunitate batean) finkatzen badira. Behin eratorria finkatuta, adiera berriak sortzen dituzten aldaketa semantikoak gerta daitezke. Gallegos-ek (2000, 2003) “desplazamientos metonímicos o topicalizaciones semánticas” deritze aldaketa horiei. Aditzetiko izen eratorrien kasuan, oinarritzko esanahiak «ekintza» (ad. *garbiketa*) edo «egilea» (ad. *garbitzaile*) izan ohi dira eta adjektiboetiko izen eratorrien kasuan “ezaugarria” (ad. *garbitasun*). Aldaketa semantikoak direla eta, “egoera iraunkorra”, “ondorio edo emaitza”, “objektua”, “instrumentua”, “lekua”, “garaia” bezalako esanahiak sor daitezke.

Aditzetiko izenei hizkuntzaren garapen lexiko-diskurtsiboaren ikuspegitik begiratzen diegunean, espero izatekoa da horrelako izenak nabariki ugaritzea hizkuntza diskurtso abstraktua garatzeko erabiltzen den neurrian, eta bereziki diskurtso berezitua garatzeko erabiltzen den neurrian.⁹ Horrelako izenen ugaritzea garapen lexiko-diskurtsiboaren emaitza da, baina lexemen agerpena garapen horren lehen urratsa baino ez da izango. Geroko urratsak dira aldaketa semantikoen bitartez lehengo lexemek edota lexema berriek adiera berriak lortzea, eta lexemak osatzeko erabiltzen diren atzizkien emankortasunak genero, erregistro edota tradizio diskurtsiboen araberako banaketa azaltzea.

Lexema bakoitzaren inguruan gertatzen den garapena, lan lexikografikoetan islatu ohi da, eta lan horietan azter daiteke. Gainera, hiztegi-elementu desberdinen adiera semantikoak eta erregistro desberdinetan zeharreko erabilerak hiztegietan islatze horrek berak laguntzen dio garapen lexiko-diskurtsiboari. Ondoko adibidean ikus daiteke ondo garatutako hiztegi-elementu baten adierak eta erabilerak nola islatzen diren hiztegi batean: *sarrera* izenak hainbat aldaketa semantiko jasan ditu «ekintza» eta «ondorio» ez ezik, “lekua” eta “objektua” adierazteraino, eta objektuen artean, objektu espezializatuak musika edota hiztegi-gintzarekin lotutakoak. Bestetik, adiera eta erabilera bereziak lortu ditu zenbait erregistro teknikoren barruan, bereziki, Ekonomiaren eta Informatikaren bereizgarriak diren testuen barruan:

sarrera. *iz* **1.** Sartzea (ekintza eta ondorioa). Ikustekoa izan zen irabazleek hirian egin zuten sarrera. **2.** Toki batean sartzeko lekua. *Sarrera hemendik du hotel honek.* **3.** Ikuskizun batean sartzeko eskubidea ematen duen txartela. *Kontzerturako sarrerak erosi ditut.* **4.** Obra idatzi baten hasieran, gaiaren aurkezpen gisa egin ohi den azalpena. **5.** Hiztegi edo entziklopedia batean, karaktere bereziz nabarmendutako hitz, termino edo izen berezia, berari dagozkion informazioak segidan dagoen artikuluan bildurik dituena. **6.** (Ekon.) Dirutan neurtutako aberastasun-etorria; nonbait jasotzen den diru-kantitatea. *Aurten sarrera handiak izan ditu enpresa horrek.* **7.** (Inform.) Programa bati, beronek prozesa ditzan, ematen zaizkion datuak; datu hauek sartzean datzan eragiketa. (*Euskal Hiztegi Modernoa* 2000)

⁹ Ideia hau ondo ulertu zuen jadanik Jakobi-k (1903) sanskritoaren estilo nominala aztertu zuenean eta edukiaren kondentsazioarekin lotu zuenean. Jakobi-ren arabera, kulturaren aurrerapenarekin batera hizkuntzak nominalizatzaileago bihurtzen dira. Porzig-ek (1930: 68), ildo beretik, aldarrikatzen du eduki proposizionalak nominalizazioaren bidez erreifikatzeko prozesua pentsamenduen aurrerapenaren oinarrian dagoela.

Laburbilduz, aditzetiko izenak ezinbestekoak dira diskurtso abstrakturako eta ja-kintza-alor desberdinetako logogenesirako. Euskara esparru berezituak irabazten doan neurrian, espero izatekoa da halako izenak sortzen dituzten arauak emankortasun handia izatea eta hizkuntza, oro har, gero eta nominalizataileago bihurtzen joatea. Garapen lexiko-diskurtsibo horren aztarnak hiztegien datuak aztertuz iker daitezke: hiztegieta sarrera berriak agertzea testuetan gauzatzen diren prozesu neologiko denominatiboen emaitza izango da, eta adierak ugaritzea neologia semantikoaren az-tarna. Nolanahi ere, garapen lexiko-diskurtsibo azkarreko uneetan espero izatekoa da corpusetan askoz ere handiagoa izatea prozesu neologikoen emankortasuna hiztegie-tan islatzen dena baino. Corpusen azterketatik hainbat datu lor ditzakegu: a) prozesu neologikoetan atzizki desberdinek duten emankortasuna eta b) atzizkien banaketa morfopragmatikoa testu moten eta erregistroen arabera.¹⁰

3. Hiztegien eta corpusen azterketa

Azken puntu honetan hiztegien eta corpusen azterketaren emaitzak ager-tuko ditugu. 3.1. puntuan, Sarasolaren *Euskal Hiztegiaren* eta Elhuyarren *Euskal Hiztegi Modernoaren* erkaketaren emaitzak azalduko ditugu: bi hiztegi hauetako sarrera eta adiera kopuruak eta atzizki bakoitzaren emankortasuna erkatu ditugu. Erkaketaren helburua izan da tradizio idatziaren joerak eta euskara batuaz azken urte hauetan idatzitako testuen joerak erkatzea: Sarasolaren hiztegia tradizioaren adierazletzat hartu dugu eta Elhuyarren hiztegia euskara batuaren sorreratik gerta-turiko garapenaren adierazletzat. 3.2. puntuan, hiztegiak corpusekin konparatuko ditugu, ZT corpus espezializatuarekin, eta EPG-P eta EPG-L corpus orokorre-kin. Corpusetako datuek ematen digute hiztegieta oraindik kodifikaturik ez dagoen garapen lexiko-diskurtsiboaren berri. 3.3. puntuan, ZT corpus berezitua konparatuko dugu EPG corpus orokorrarekin eta EPG corpuseko bi azpicorpu-sak (prentsako testuez osaturiko EPG-P eta liburuez osaturiko EPG-L) elkarren artean. Helburua da aditzetiko izenak sortzeko arauen emankortasuna eta atzizki desberdinen arteko hautapenak esparru ezberdinetako balizko tradizio diskurtsi-boekin uztartzea. 3.4. puntuan, atzizkien banaketa aztertuko dugu ZT corpuseko alorretan zehar, atzizki hauen alorrez alorreko banaketa morfopragmatikoaren zantzuak bilatzeko asmoz.

3.1. Hiztegien arteko konparazioa

Atal honetan Sarasolaren *Euskal Hiztegiaren* (EH) eta Elhuyarren *Euskal Hiztegi Modernoan* (EHM) aditzetiko izenak sortzen dituzten atzizki eratorleek (-*dura*,

¹⁰ Aldakortasuna ikertzeko azterketa intratestualak ere egin behar dira, itxuraz erredundanteak izan daitezkeen aldakiek testuko informazioaren antolakuntzaren ikuspegitik banaketa funtzionalik ba ote duten jakin ahal izateko. Lan honetan hiztegien eta corpusen azterketa kuantitatiboa baizik ez dugu egingo. Liburu baten azterketa intratestualerako, ikus Iturrioz (2000). Iturriozek Juan Garmendia Larra-ñagaren *EskuLangintza/Artesanía Vasca* liburua aztertu du, nominalizazio-eragiketen ikuspegitik. Bestek beste ondorioztatu du -*tze* atzizkia topiko berriak sartzeko erabiltzen dela nagusiki liburu horretan eta -*keta* atzizkia duten elementuak, aldiz, anaforikoak izaten direla eta funtsezko topikoak adierazteko era-biltzen direla. Nominalizazio-eskalan -*tze* azaltzen da lehenago eta -*keta* geroago.

-era, -keta, -kunde, -kuntza, -men, -mendu, -pen, -tza, -tze eta *-zio*) dituzten sarrera kopuruak konparatetik lortu ditugun emaitzak eskainiko ditugu. Beheko 1. taulan ikus daitekeen bezala, atzizki gehienek handitu dituzte sarrera kopurua eta adiera kopurua; *-kunde, -era, -men* eta *-tza* dira salbuespen bakarrak.

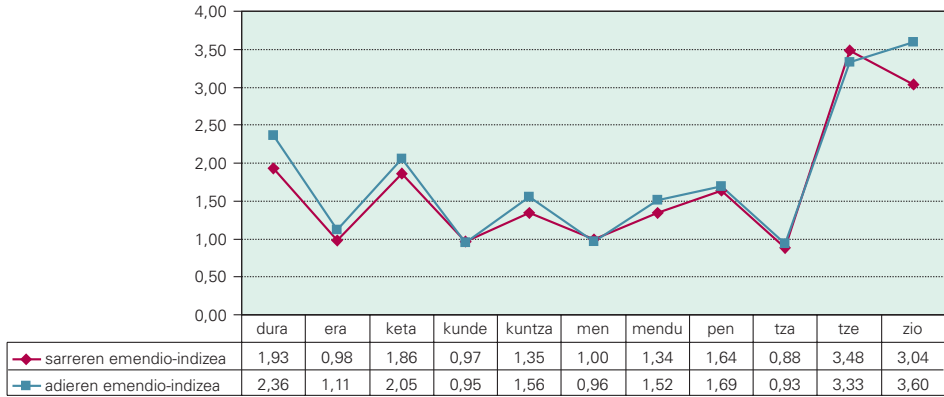
15. taula

Sarrera eta adiera kopuruak hiztegieta atzizkiz atzizki

	Sarrera kopurua hiztegieta				Adiera kopurua hiztegieta			
	EH	EHM	aldea	indizea	EH	EHM	aldea	indizea
dura	101	195	94	1,93	113	267	154	2,36
era	59	58	-1	0,98	88	98	10	1,11
keta	170	316	146	1,86	198	406	208	2,05
kunde	30	29	-1	0,97	40	38	-2	0,95
kuntza	49	66	17	1,35	59	92	33	1,56
men	90	90	0	1,00	125	120	-5	0,96
mendu	73	98	25	1,34	87	132	45	1,52
pen	106	174	68	1,64	153	258	105	1,69
tza	86	76	-10	0,88	120	112	-8	0,93
tze	33	115	82	3,48	48	160	112	3,33
zio	125	380	255	3,04	157	565	408	3,60
OROTARA	922	1.597	675	1,73	1.188	2.248	249	1,89

Nolanahi ere, handitze hori ez dago berdin banatuta atzizki guztietan. Atzizkien emankortasunaren aldaketak ikusteko eta konparatzeko, emendio-indizea kalkulatu dugu atzizki bakoitzerako: EHMko sarrera kopurua / EHko sarrera kopurua (adieretarako ere emendio-indizea bera kalkulatu dugu). 1. taulan ikus daiteke *-tze* atzizkiaren emankortasuna handitu dela gehien sarrera kopuruari dagokionez, baina *-zio* atzizkia nabarmentzen dela adiera kopuruaren emendioari dagokionez.

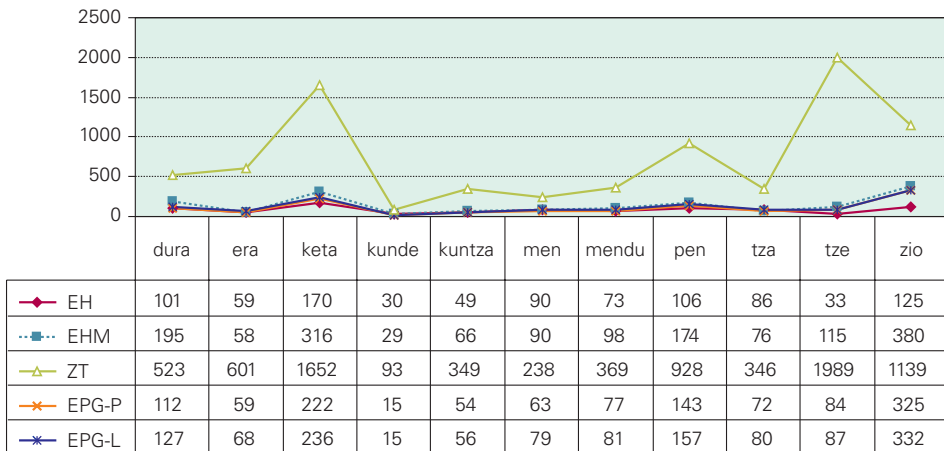
1. irudian ikus daitekeen bezala, atzizki batzuen kasuan (*-kunde, -men, -pen* eta *-tza*) eskutik helduta doaz sarreraren kopuruaren emendioa eta adieren kopuruaren emendioa. Honek pentsarazten digu atzizki horiek daramatzaten aditzetiko izen berriek ez dutela oraindik garatu oinarritzotik urruntzen den esanahirik. Sarreraren kopuruari dagokionez emankorra den *-tze* atzizkiaren kasuan, adieren emendioa txikiagoa da, sarreraren emendioa baino. Datu hau ondo uztartzen da Iturriozek (2000) egindako azterketa intratestualarekin. Azterketa horren arabera, *-tze* atzizkiak lehen estadia betetzen du nominalizazio-eskalan. Bestalde, atzizki honen bidez sortutako eratorriek "ekintza" edo "prozesua" adierazten dute, baina nekez onartzen dute esanahi berririk.

1. irudia

Atzizkien emankortasunaren aldaketa EHTik EHMra

Adiera berrien emendio-indizea sarrerren emendioa baino altuagoa duten atzizkiak *-dura*, *-era*, *-keta*, *-kuntza*, *-mendu* eta *-zio* dira. Adieretan emendio handiena izan duen atzizkia *-zio* izan da. Atzizki hori gaur egun euskal erroekin erabiltzen ez delarik, *-zio* daramaten adiztetiko izenak mailegutzaren bitartez heltzen zaizkigula ondoriozta dezakegu eta, beraz, abiapuntuko hizkuntzaren garapenaren aztarnak dakartzatela beren adierekin batera. Kasu honetan emankortasun semantikoa mailegutzarekin berarekin lotuta egon liteke.

2. irudia

Hiztegien eta corpusen sarrera (/ lema) kopuruen konparazioa

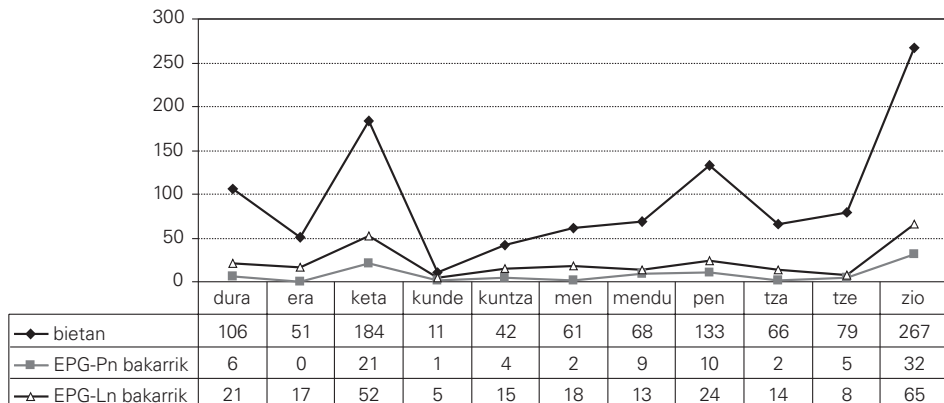
3.2. Hiztegien eta corpusen arteko konparazioa

Corpusetako datuak hiztegien datuekin konparatuz ikus daiteke ZT corpus berezituko lema kopurua askoz ere handiagoa dela hiztegietakoa sarrera kopurua baino, eta EPG corpuseko lema kopurua baino (ikus 2. irudia). Oro har, prentsako testuetan lema desberdin gutxiago azaltzen dira liburuez osaturiko corpusean baino, baina aldea ez da oso handia. Bestetik, ikus dezakegu, oro har, EPG corpuseko bi azpicorpusek gainditzen dutela EH hiztegia lema kopuruan; baina, era berean, lema gutxiago azaltzen dituztela, oro har, EHMk dituen sarrera kopurua baino. EHM hiztegiaren eta ZT corpusaren artean dagoen aldeak agerian uzten du zein den hiztegi-tan kodifikatuta ez dauden neologismoen kopurua.

Lau atzizkiren kasuan (*-era*, *-kunde*, *-men* eta *-tza*) EHn EHMn baino sarrera gehiago (edo sarrera kopuru bera) daude, eta kasu horietan, hain zuzen ere, EHko kopuruak EPGkoak baino handiagoak dira, edo oso antzekoak. Corpus horiei begira badirudi egun atzizki horiek ez direla emankorrak aditzetiko izen berriak sortzeko.

3.3. ZT corpusaren eta EPGko azpicorpusek arteko konparazioa

Hasteko, EPGko bi azpicorpusek konparatu ditugu elkarren artean, bietan eta bietako batean bakarrik azaltzen diren lema kopuruak bereizteko asmoz. 3. irudian ikus daiteke bi corpusek partekatzen dituzten aditzetiko izenen kopurua oso handia dela; oso txikia da, berriz, EPG-Pn edo EPG-Ln bakarrik azaltzen diren lemen kopurua. EPG-L azpicorpusean bakarrik azaltzen diren lemen kopurua altuagoa da EPG-P azpicorpusean bakarrik azaltzen direnen kopurua baino. Honek agerian uzten du liburuetan diskurtso abstraktuak leku gehiago betetzen duela eta aditzetiko izenen behar handiagoa dagoela prentsako testuetan baino.

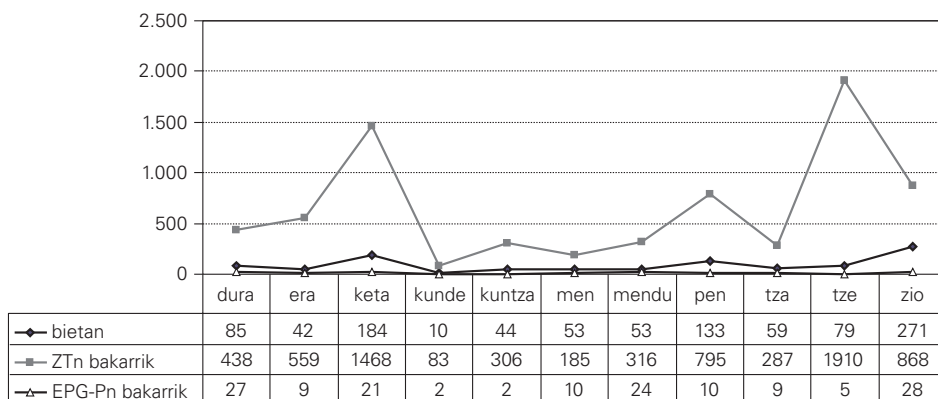

3. irudia

EPG-P / EPG-L konparazioa (lemak)

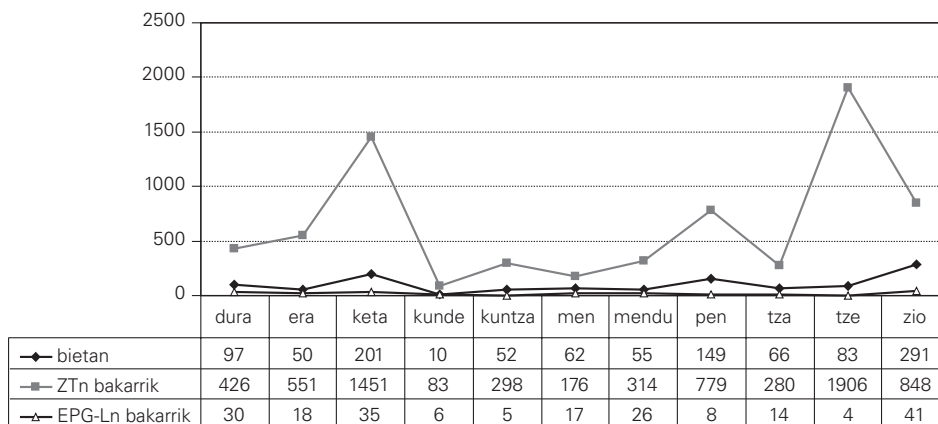
Ondoren, konparatu dugu ZT corpusa EPGko bi azpicorpusekin. Corpusen arteko konparazioa eginda, ikus daiteke EPGn azaltzen diren lema gehienak ZT

corpusean ere erabiltzen direla; gutxi dira EPGren azpicorpusetan baino agertzen ez diren lemak. ZT corpusean bakarrik azaltzen diren lemen kopurua, aldiz, oso handia da (ikus 4. eta 5. irudia). Honek agerian uzten du diskurtso berezitua garatzeko aditzetiko izenen behar handiagoa dagoela mota desberdinetako diskurtso orokorra garatzeko baino.

4. irudia

ZT / EPG-P konparazioa (lemak)

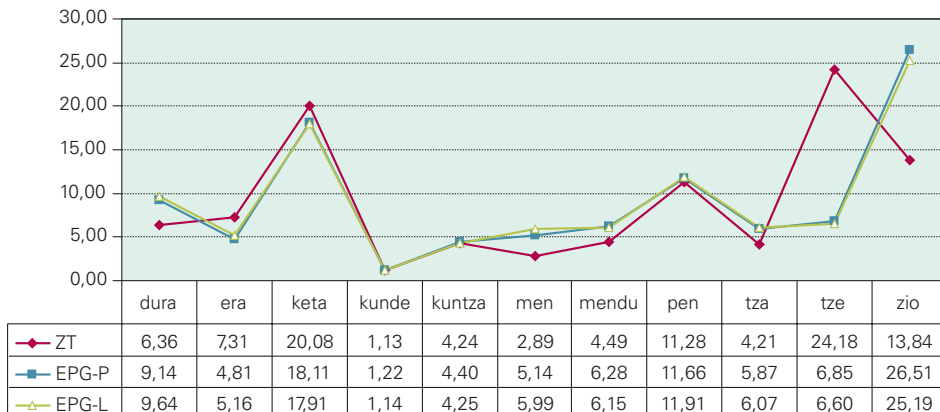

5. irudia

ZT / EPG-L konparazioa (lemak)

Azkenik, hiru corpusetan konparatu dugu atzizkien emankortasuna. 6. irudian ikus daitekeen bezala, EPG corpuseko bi azpicorpusen kurbak gainerazri egiten dira. Horrek iradokitzen du bi corpus orokor hauek atzizkien antzeko erabilera egiten dutela. ZT corpus berezitua aldiz, urrundu egiten da beste bietatik: *-era*, *-keta*, eta, batik

bat, *-tze* atzizkiak gehiago ustiatzen ditu EPG corpusak baino. Aitzitik, *-dura*, *-men*, *-mendu*, *-tza* eta *-zio* atzizkien emankortasuna handiagoa da EPG corpusean ZT corpusean baino. Gainerako atzizkien emankortasuna berdintsua da hiru corpusetan.

6. irudia

Atzizkien emankortasunaren konparazioa corpusetan (%)

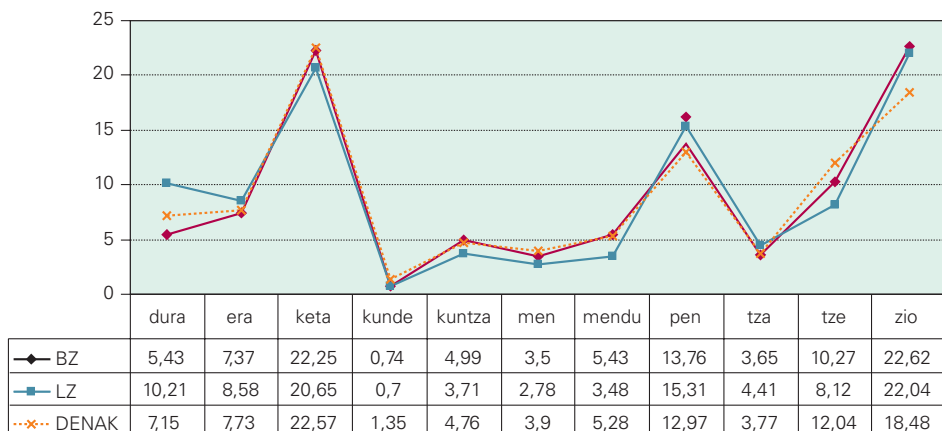
3.4. ZT corpusean barruko alorren arteko konparazioa

Azkeneko atal honetan atzizkien banaketa aztertu dugu ZT corpuseko alorretan zehar. Hauexek dira ZT corpusean bereizten diren alorrak:¹¹ Biziaren Zientziak (BZ), Lurraren Zientziak (LZ), Bestelakoak (Ekonomia, Arte-teknologiak, Antropologia...) (BS), Orokorra (OR), Materia eta Energiaren Zientziak (Fisika eta Kimika) (ME), Teknologiak (Teknologia Mekanikoa, Teknologia Elektrikoa / Elektronikoa, Telekomunikazioak, Informatika, Aeronautika) (TE), Zientzia Zehatzak (Matematika eta Logika) (ZZ).

ZT corpuseko atzizkien emankortasuna alorrez alor aztertu dugu. Zenbait alorretan (BZ, LZ, BS eta OR) *-zio* atzizkia nagusitzen da (ikus 7. eta 8. irudiak) eta beste batzuetan (ME, TE eta ZZ), aldiz, *-keta* atzizkia da nabarmenena (ikus 9. irudia). Joera morfopragmatikoen ikuspegi xeheagoa izateko, hiru talde egin ditugu alorren artean, *-zio* eta *-keta* atzizkien nagusitasuna eta alorren arteko hurbiltasun tematikoa kontuan hartuta: a) batetik, Biziaren Zientziak eta Lurraren Zientziak (BZ, LZ); b) bestetik, giza edo gizarte-zientzietan sar daitezkeen alorrak (BS, OR) eta c) azkenik, Teknologiak, Fisika eta Kimika eta Zientzia Zehatzak (ME, TE, ZZ).

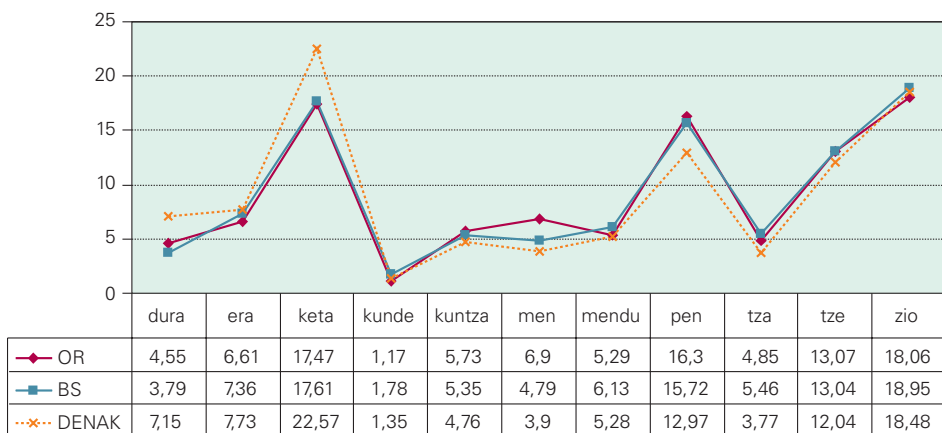
Atzizkiek atal horietako bakoitzaren alorretan duten banaketa konparatu dugu ZT corpus murriztuko alor guztietan duten banaketa metatuarekiko, alor bakoitzean dauden joerak corpus osoaren joerekin erkatzeko.

¹¹ Orain arteko datuak ZT corpus osoa kontuan hartuta ateratakoak izan dira. Atal honetako datuak, aldiz, ZT corpuseko eskuz zuzendutako zatitik atera ditugu: corpus murriztu hori orekatuaren parte denez, alorrez alorreko emankortasunaren konparazioa finagoa egin ahal izan dugu.

7. irudia

Atzizkien banaketa Biziaren Zientzien (BZ) eta Lurraren Zientzien (LZ) alorretan ZTko alor guztien banaketa metatuarekiko (%)

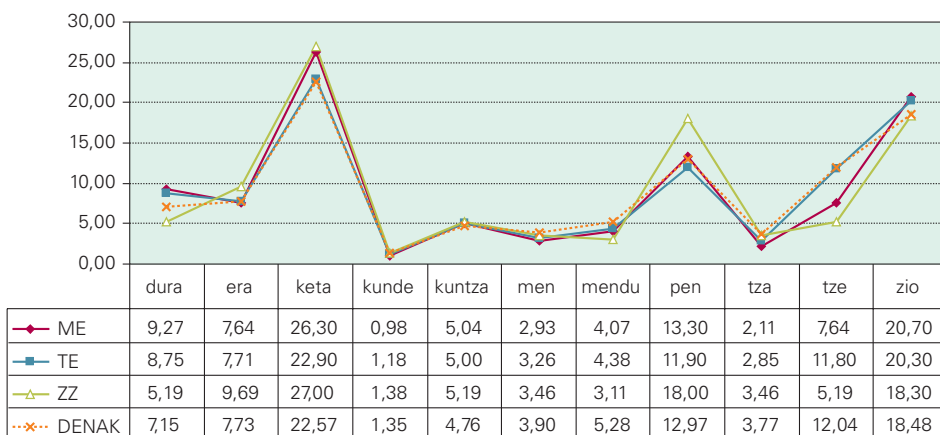
8. irudia

Atzizkien banaketa giza eta gizarte zientzien zenbait alorretan ZTko alor guztien banaketa metatuarekiko (%)

a) BZ eta LZ alorretan *-zio* eta *-pen* atzizkien emankortasuna balio metatuak baino altuagoa da, *-keta* atzizkiaren erabilera oso hurbil dago balio metatuetatik eta *-tze* atzizkiaren erabilera, aldiz, balio metatuetatik behera dago. Aitzitik, *-dura* atzizkiaren erabilerari dagokionez, desberdin jokatzen dute bi alorrek: LZ alorrek balio metatuak gainditzen ditu eta BZ alorra, aldiz, balio metatuen azpian dago.

b) ZT corpuseko zenbait alor (BS eta OR) giza eta gizarte zientzietan sailka daitezke, zientzia horien alor guztiak ordezkaturik ez badaude ere. Alor horietan atzizkiek

дутен emankortasuna konparatu dugu balio metatuekin. Corpuseko alor hauetan ere, BZ eta LZ alorretan bezala, *-zio* atzizkia gailentzen da, eta atzizki honek dituen balioak bat datoz corpus osoko balio metatuekin. *-dura* eta *-keta* atzizkien balioak, berriz, baxuagoak dira balio metatuak baino, eta gainerako atzizki guztien balioak altuagoak dira balio metatuak baino.

9. irudia

Atzizkien banaketa Materia eta Energiaren (ME), Teknologien (TE) eta Zientzia Zehatzen (ZZ) alorretan ZTko alor guztien banaketa metatuarekiko (%)

c) Azkenik, ME, TE eta ZZ alorretako datuak erkatu ditugu elkarren artean eta datu metatuekiko. Hiru alor hauek ZT corpuseko beste alorretatik bereizten dira *-keta* atzizkiaren erabilera handiagatik. Hiru alorren artean, ZZ alorra bereizten da *-pen* atzizkiaren erabilera handiagatik eta *-dura* eta *-tze* atzizkien erabilera mugatuagatik. TE alorraren bereizgarria da *-tze* atzizkiaren erabilera handia. Azkenik, ME alorra bat dator ZZ alorrarekin *-keta* atzizkiaren erabilera, baina TE alorrarekin bat egiten du *-zio* atzizkiaren erabilera. ME alor honetan, *-tze* atzizkiaren erabilera TE alorrean baino nabariki baxuagoa da, baina ZZ alorrean baino handiagoa. Logikoa da atzizkien banaketa hau; izan ere, Fisikak eta Kimikak matematikaren erabilera handia egiten dute, baina deskribatzen dituzten prozesu asko bat datoz Teknologiek deskribatzen dituztenekin.

4. Ondorioak

Azterketa morfopragmatikoek agerian uzten dute aditzetiko izenak sortzeko eta erabiltzeko orduan hitzunez egiten dituzten hautapenak faktore pragmatiko-diskurtsiboek baldintzatuak direla. Lan honetan frogatu dugu euskara batuaren garapenean espero izatekoak ziren zenbait joera morfopragmatiko zirriborratzen doazela:

- Euskara nominalizatzaileago bihurtzen ari da erabilera-esparru berriak irabaztearekin batera eta, bereziki, esparru berezituak irabaztearekin batera: *Euskal Hiztegi Modernoan* kodifikaturiko aditzetiko izenen sarrera eta adiera kopurua nabariki

handiagoa da tradizioaren adierazletzat hartu dugun Sarasolaren *Euskal Hiztegia*n azaltzen direnena baino. Areago, corpusetako testuek EH eta EHM hiztegietan kodifikaturik ez dauden aditzetiko izenen kopuru handia azaltzen dute.

- b) Atzizkien emankortasunaren balioak sarreretan eta adieretan konparatu ditugu, neologia semantiko-funtzionalaren joeren berri izateko, eta ikusi dugu bi hiztegi horietan kodifikaturiko aditzetiko izenen artean *-tze* atzizkia izan dela emankortasuna sarrera berrien kopuruari dagokionez, baina oso emankortasun txikia izan duela adiera berriak emateko orduan. Datu hori ondo uztartzen da *-tze* atzizkiak aditzetiko izenen oinarritzko esanahia («ekintza» edo «prozesua») bakarrik adierazteko duen joerarekin eta generalizazio-eskalan hasierako estadioak betetzearekin ere. Adieren emankortasunean aldiz, *-zio* atzizkia gailentzen zaie gainerako guztiei. Honek pentsarazten digu aditzetiko izenen emankortasun semantiko-funtzionala mailegutzaren mendekoa dela neurri handian.
- c) Aditzetiko izenen lema kopurua nabariki handiagoa da ZT corpus berezituari EPG corpus orokorrean baino eta, EPG corpusaren barruan ere, askoz ere handiagoa da liburuaz osaturiko azpicorpusean prentsako azpicorpusean baino. Corpusek islatzen duten aditzetiko izenen beharra ere desberdina da: ZT corpusak EPG corpuseko lema gehienak erabiltzen ditu baina, hala ere, beste corpusetan azaltzen ez diren lema ugari sortu behar izan ditu. Datu hauek ondo uztartzen dira aditzetiko izenek diskurtsoan dituzten eginkizunekin: besteak beste diskurtso abstraktua, eta bereziki diskurtso berezitua, garatzea ahalbidetzen duten abstrakzioarekin eta trinkotzearekin.
- d) Atzizkien emankortasunari dagokionez ere, joera desberdinak erakusten dituzte ZT corpus berezituak eta EPG corpus orokorrak. EPG corpuseko prentsako testuetan eta liburuaz testuetan atzizkiek azaltzen dituzte emankortasunaren balioak parekoak dira atzizki guztietarako. ZT corpusak aldiz, *-era*, *-keta*, eta, batik bat, *-tze* atzizkiak gehiago ustiatzen ditu EPG corpusak baino, eta *-dura*, *-men*, *-mendu*, *-tza* eta *-zio* atzizkien emankortasuna, aldiz, handiagoa da EPG corpusean ZT corpusean baino.
- e) Azkenik, ZT corpus orekatuan alorrez alorreko konparazioa eginez, zenbait joera morfopragmatiko detektatu ditugu. Morfopragmatikaren hatsarreen arabera, komunitate diskurtsiboen joera hauek arrazoi funtzionalak dituzte atzean: azterketa intratestualak behar dira arrazoi funtzionalak detektatu ahal izateko. Ondoko puntuetan laburbiltzen ditugu aurkitutako joerak.
- f) ZT corpuseko alorren arteko erkaketaren lehen urrats batean aurkitu dugu zenbait alorretan (BZ, LZ, BS eta OR) *-zio* atzizkia nagusitzen dela eta beste zenbaitetan (ME, TE eta ZZ) *-keta* atzizkia.
- g) Bestetik, alorrak ZT corpus murriztu osoaren joera orokorrekin konparatuz, bereizketa morfopragmatiko finagoak egin ditugu: i) Natur Zientziak (BZ eta LZ alorrak) *-zio* eta *-pen* atzizkien erabilera handiagatik eta *-tze* atzizkiaren erabilera mugatuagatik bereizten dira beste alorretatik. Lurraren Zientziak (LZ) *-dura* atzizkiaren erabilera handiagatik bereizten dira Biziaren Zientzietatik (BZ). ii) Besteak beste, Ekonomia, Arte-teknologiak eta Antropologia giza eta gizarte-zientzien alorrak biltzen dituzten atalek (BS eta OR), *-zio* atzizkiaren emankortasun handia azaltzen dute, Natur Zientziet bezala, baina *-dura* eta *-keta* atzizkiak nabariki gutxiago ustiatzen dituzte ZT corpuseko beste alorrek

baino. Aitzitik, gainerako atzizki guztien (-kuntza, -men, -mendu, -pen, -tza eta -tze) erabilera handiagatik bereizten dira ZT corpuseko beste balio metatuetatik. iii) Matematika, Fisika, Kimika eta Teknologien alorretan (ZZ, ME eta TE), aurreko bi multzoetan ez bezala, -keta atzizkia da erabiliena. Nolanahi ere, Zientzia Zehatzen alorra bereizten da -pen atzizkiaren erabilera handiagatik eta -dura eta -tze atzizkien erabilera mugatuagatik. Teknologien alorraren bereizgarria da -tze atzizkiaren erabilera handia. Azkenik, Fisika eta Kimikaren alorrak bat datoz Zientzia Zehatzen alorrarekin -keta atzizkiaren erabileran, baina Teknologien alorrarekin bat egiten du -zio atzizkiaren erabileran. Fisika eta Kimikaren alor honetan -tze atzizkiaren erabilera Teknologietan baino nabariki baxuagoa da, baina Zientzia Zehatzetan baino handiagoa. Atzizkien banaketa honek zentzua du kontuan hartzen badugu Fisikak eta Kimikak matematikaren erabilera handia egiten dutela, baina deskribatzen dituzten prozesu asko bat datozela Teknologiek deskribatzen dituztenekin.

5. Bibliografia

- Dressler, W., 1990, "Morphopragmatics", *Bulletin of the Language Institute of Gakushin University* 13, Tokyo, 3-19.
- Egunkaria, 2001, *Estilo liburua*, Donostia.
- Elhuyar Fundazioa, 2000, *Euskal Hiztegi Modernoa*, Elhuyar / Elkarlanean, Donostia.
- Freixa, J., 2003, *La variació terminològica. Anàlisi de la variació denominativa en textos de diferent grau d'especialització de l'àrea de medi ambient*, Doktoretza tesia, Universitat Pompeu Fabra, Bartzelona.
- Gallegos, A., 2000, "Morfología y registro. Algunas relaciones entre tradiciones discursivas y morfología derivativa nominal en español", *Función* 21-24:1, 142-215.
- , 2003, *Nominalización y registro técnico. Algunas relaciones entre morfopragmática, tradiciones discursivas y desarrollo de la lengua en español*, Doktoretza-tesia, Albert-Ludwigs-Universität.
- Garzia, J., 1997, *Joskera lantegi*, IVAP, Gasteiz.
- , 2005, *Kalko okerrak. Ikasmaterialen Aholku Batzordea. Estilo-liburuaren bigarren atala*, Eusko Jaurlaritzako Euskara Zerbitzua, Hizkuntza Prestakuntza, Gasteiz.
- Halliday, M. A. K., 1985, *An introduction to Functional Grammar*, Edward Arnold, London.
- Iturrioz, J. L., 1985, "Abstracción substantiva: reificación de contenidos proposicionales", in Melena, J. L. (arg.) *Symbolae Ludovico Mitxelena septuagenario oblatae*, EHU, Gasteiz, 396-414.
- , 2000, "Diversas aproximaciones a la nominalización. De las abstracciones a las macrooperaciones textuales", *Función* 21-24: 1, 32-140.
- Jakobi, H., 1903, "Über den nominalen Stil des wissenschaftlichen Sanskrits", *LF* 14, 236-251.
- Porzig, W., 1930, "Die Leistung der Abstrakta in der Sprache", *Blätter für deutsche Philosophie*, 4, 66-67.
- Sarasola, I., 1996, *Euskal Hiztegia*, Gipuzkoako Kutxa, Donostia.
- Zabala, I., 2007, "Izen-sintagmaren egituratik nominalizazio-estrategietara", *Izen-sintagmaren egitura euskaraz: sintaxia eta interpretazioa*, Nazioarteko elkargunea, Donostiako ikastaroak m.s.

- & A. Elordui, 2006, “Specialised Discourse and the Linguistic System of Basque” in B. Fernandez & I. Laka (arg.) *Andolin gogoan. Essays in honour of Professor Eguzkitza*, EHUko Argitalpen Zerbitzua, Bilbo, 233-249.

<http://www.ztcorpusa.net/>

<http://www.ehu.es/euskara-orria/euskara/ereduzkoa/>